

MIJLOACELE DE COMUNICARE ÎN CONTEXTUL POLITICII DE RESTRUCTURARE ȘI TRANSPARENTĂ (1985 – 1990)

Alexandru SOLCAN

Catedra Științe Politice

La relation entre la politique et le media constitue un aspect important pour la compréhension des processus généraux du choix du cours de la restructuration du régime antidémocratique. Le matériel concret qui révèle les événements devenus déjà histoire présente de l'intérêt dans le contexte des pratiques de communication politique, qui incluent divers compartiments du système totalitaire. Il est important de suivre le commencement du processus initial de restructuration qui prendra ensuite l'ampleur des changements à caractère de système.

Condiția mass-media în contextul unui regim antidemocratic, abordată prin prisma conceptului de rol, scoate la iveală pierderea calității de mijlocitor în relația dintre cetățean și puterea de stat și a calificativului de „cea de-a patra putere”. Monopolul partidului comunist asupra mijloacelor de comunicare a afectat în primul rând libertatea presei, „sinonimă cu libertatea mijloacelor de informare de a culege informații și de a le prezenta publicului larg” [1]. Supuse unui control strict din partea organelor de partid, mijloacele de comunicare nu constituiau o sursă de informare veridică, renunțând la multe din rolurile sale, precum acela de „câine de pază”, pentru a deveni un mijloc de masificare a populației și de manipulare a opiniei publice. Odată cu declararea în URSS a cursului spre democratizare din a doua jumătate a anilor 80, rolul mass-media în procesele politice suferă modificări treptate. Conform accepției comune, procesele de reformare își au începutul de la plenara CC a PCUS din aprilie 1985, imediat după alegerea în fruntea elitei politice sovietice a lui Mihail Gorbaciov. Acesta și-a anunțat în scurt timp intențiile de a restructura sistemul sovietic și de a-l face transparent.

După 1985, viața politică din fosta URSS a suferit numeroase transformări. Unele din aceste schimbări țineau de evoluția instituțiilor politice, altele erau orientate spre mediatizarea vieții politice, practică care a fost numită cu termenul de „glasnost”. Relația dintre puterea politică și mass-media constituie un factor important pentru înțelegerea proceselor generate de adoptarea cursului spre restructurarea unui regim antidemocratic. Prezintă interes plasarea materialului factologic devenit deja istorie în contextul practicilor de comunicare politică ale unei diversități de actori, incluzând diferite verigi ale sistemului totalitar – de la cele centrale, la cele locale. Este important să urmărim începutul procesului inițiat drept unul de restructurare și reformare ca mai apoi să ia amploarea unor schimbări radicale, societatea implicându-se (sau, la prima etapă, fiind implicată) în transformări mult mai ample, numite mai apoi „tranziție de la totalitarism la democrație”.

În studiul de față vom cerceta relațiile dintre politicieni și mass-media în condițiile unui regim totalitar, vom urmări dinamica extinderii interacțiunii lor sub influența unor prime impulsuri spre democratizare, precum și dialectica acestor relații. Cronologic, articolul cuprinde perioada anilor 1985-1990, care poate fi definită ca etapa de pregătire la tranziția de la totalitarism la democrație, proces demarat odată cu reformele gorbacioviste, însuși inițiatorul schimbărilor fiind, conform unei aprecieri, „un reformator, dar nu un radical” [2]. În evenimentele de atunci se conține răspunsul la multe din întrebările despre dinamica, ritmul și finalitatea transformărilor ulterioare.

Supuse cenzurii partinico-sovietice., colectivele redacționale erau obligate să-și desfășoare activitatea în conformitate cu linia generală a Partidului Comunist. Totodată, după 1985 gradul de rigiditate a cenzurii la care erau constrânse mass-media a scăzut din intensitate, factor care a favorizat declanșarea unei mișcări orientate spre democratizarea societății la toate nivelurile. Este cunoscută afirmația lui M.Gorbaciov valabilă pentru acea perioadă, care susținea că în politica comitetelor de partid față de organele de presă se exprimă de fapt atitudinea lor față de ideile democratizării și transparenței [3]. În acest context este relevantă analiza activității organizației republicane de partid, în calitatea sa de exponent al puterii politice, orientate spre promovarea cursului spre restructurare și transparență prin prisma politicii față de mijloacele de comunicare.

Din arsenalul organizației republicane de partid făceau parte diverse forme și metode de dirijare cu mijloacele de informare în masă. Problemele mass-media erau abordate la congresele Partidului Comunist din

Moldova (PCM), plenare, ședințe, în cadrul întâlnirilor conducerii de partid cu reprezentanții colectivelor redacționale. Documentele de partid conțineau indicații cu referință la activitatea mijloacelor de informare.

De acum în rezoluția plenarei a XIX-a a CC al PCUS din 31 mai 1985 se menționează că redacțiile organelor de presă în promovarea muncii ideologice și politico-educative urmează să se conducă de indicațiile plenarei CC al PCUS din aprilie 1985 [4]. Rezoluții identice au fost adoptate și la plenarele comitetelor orașenești și raionale de partid, la ședințele birourilor de partid. Așa, prin hotărârea plenarei din 11 iunie 1985, Comitetul raional de partid Briceni cerea gazetei raionale „să evite în munca de propagandă și agitație formalismul, supravegherea, elogierea, copleșirea în complimente, să învețe cadrele să folosească limbajul adevărului, să poată face concluzii juste, să prevadă consecințele sociale și educaționale în adoptarea hotărârilor” [5]. Biroul Comitetului raional de partid Ungheni la ședința din 30 august 1985 pune în fața elitei de partid și gospodărești de rang raional sarcina „de a acorda o mai mare atenție publicațiilor critice și problemelor abordate în presa raională, să fie luate măsuri operative în vederea lichidării neajunsurilor și să fie anunțați despre aceasta cititorii” [6].

Prevederi similare se conțin și în rezoluțiile adoptate de comitetele de partid din republică. Conducerea de partid, de nivel republican, orașenesc și raional, vedea în noile lozinci lansate de M.Gorbaciov o nouă campanie de scurtă durată, departe de a pune în pericol existența ei politică. Astfel poate fi lămurit faptul că nomenclatura de partid, care mai adineauri edifica cu abnegație socialismul dezvoltat și comunismul cu aceeași ardoare, a început să restructureze sistemul existent. Materialele de arhivă de care dispunem permit să afirmăm că sistemul de comandă putea fi reformat, utilizând la etapa inițială pârgurile regimului existent.

În jumătatea a doua a anului 1985 comitetele raionale de partid din republică au pus în discuție realizarea Hotărârii CC al PCUS „Cu privire la îmbunătățirea activității gazetelor raionale și orașenești”. Rezoluția Biroului Comitetului raional Briceni, adoptată cu această ocazie, indica redacției gazetei raionale „să atragă mai des pentru publicarea pe paginile gazetei secretarii organizațiilor de partid” [7]. În hotărârea Biroului Comitetului orașenesc Râbnita se menționa, fără înconjur, că lucrătorii organelor de partid și sovietice insuficient colaborează cu presa [8].

Biroul Comitetului raional Cahul al PCM, printr-o hotărâre similară, pune în fața elitei partinice raionale sarcina „de a practica mai frecvent publicarea articolelor în presă pe probleme ce frământă populația” [9]. Mai mult decât atât, planul de activități al secției de propagandă și agitație conținea măsuri concrete în vederea realizării hotărârii referitoare la gazetele raionale și orașenești, printre care era prevăzut elaborarea și realizarea unui plan tematic al publicațiilor conducerii raionale în mijloacele de informare în masă [10]. Aceeași sarcină era pusă în fața elitei partinice și gospodărești din raion și doi ani mi târziu, prin hotărârea Biroului Comitetului raional Cahul din 24 martie 1987 [11]. Cu toate acestea, în rezoluția conferinței a XXVIII-a a Comitetului raional al PCM din 12 noiembrie 1988 se conține o critică în adresa membrilor comitetului raional de partid și a conducerii raionale, fiindcă „rar se publică în presă” [12].

Analiza materialelor de arhivă scoate la iveală faptul că în politica comitetelor de partid față de mass-media e greu de sesizat existența unor obiective de ordin strategic și tactic. Relațiile purtau un caracter unilateral, limitându-se la dirijarea cu politica editorială. Activitatea mijloacelor de informare era abordată de către comitetele de partid, de regulă, urmare a realizării hotărârilor adoptate de instanțele superioare ce vizau problemele mass-media. Ignorarea de către elita politică a mass-media, factor de maximă însemnătate în comunicarea politică la etapa contemporană, constituie o particularitate a rolului și locului presei, radioului și televiziunii în condițiile regimului totalitar.

În aprofundarea cursului spre democratizare un loc aparte îi revine plenarei CC al PCUS din ianuarie 1987, care a abordat problema politicii de cadre a partidului. Hotărârile plenarei au stimulat declanșarea unei campanii de critică și autocritică, în care foarte activ s-au inclus mijloacele de informare. În scopul susținerii angajării mass-media în această campanie politică, a fost adoptată Hotărârea Biroului CC al PCM „Cu privire la cazurile de reacție greșită, formală la materialele critice ale mijloacelor de informare în masă și de propagandă din republică”. Deși reformist după formă, unele prevederi ale acestui document, în realitate, nu stimulau transparența, fiind o expresie a schimbărilor în abordarea de către elita republicană de partid a proceselor legate de restructurare și transparență. Corpul jurnalistic republican era atenționat asupra faptului ca „materialele critice să se caracterizeze prin abordare analitică, adevăr, corectitudine, principialitate, să nu se scufunde în demagogie și mistificare” [13]. La prima vedere, este vorba despre susținerea criticii, în realitate, însă, după cum o dovedesc evenimentele care au urmat, aceasta nu era altceva decât o încercare de

dirijare, de dozare a criticii, de menținere a ei în anumite limite. Colectivele redacționale erau încurajate în elucidarea neajunsurilor în activitatea unor întreprinderi, gospodării agricole pe probleme de ordin gospodăresc. Bolnăvicioasă s-a dovedit a fi reacția elitei partinice republicane atunci când materialele critice abordau politica ideologică și de cadre a partidului.

Adâncirea proceselor de democratizare și transparență, care la acel moment erau încă impulsionate, practic, în exclusivitate de către M.Gorbaciov și părtașii săi din conducerea de vârf a partidului, genera o tot mai înverșunată rezistență din partea aripii ortodoxe a elitei de partid. Primele confruntări dintre organele de partid din republică și redacțiile unor publicații au avut loc odată cu încercările de manifestare reală a pluralismului de opinie, când au fost lansate critici în adresa politicii naționale a partidului, când s-a încercat o altă tratare decât cea oficială a unor evenimente istorice. Materiale ce veneau în contradicție cu ideologia oficială promovată de către organele de partid au apărut inițial în paginile săptămânalului „Literatura și arta”.

Conducerea republicană de partid, total nepregătită atât din punct de vedere intelectual, cât și psihologic pentru o discuție politică, a fost surprinsă de noile realități. Toate acestea, precum și în lipsa unor argumente serioase, conducerea CC al PCM a apelat la vechile lozinci privind intensificarea luptei de clasă. Cuprinși de agonie politică, reprezentanți ai conducerii politice de diferit rang tot mai mult alunecă pe tărâmul unei senilități agresive. Așa, în cadrul unei consfătuiri de la CC al PCUS cu conducătorii unor mijloace de informare, ideologul conservatismului din rândurile elitei partinice unionale E.Ligaciov declara: „În munca ideologică trebuie să se țină seama de faptul că adversarii noștri de peste hotare își schimbă din rădăcină tactica, își regrupează rândurile. Fiind conștienți de faptul că din restructurare Uniunea Sovietică va ieși mai puternică, iar forța de atracție a socialismului în lume crește, adversarii au început să strângă într-un front unic toate forțele reacționare pentru a împedica, iar, dacă le va reuși, chiar și pentru a zădărnici politica noastră pe tărâmul accelerării, restructurării, democratizării” [14].

Dacă ideologul din Kremlin vedea principalul pericol în exterior, conducerea PCM a început să caute „forțele reacționare” chiar în interiorul țării. Practic toate documentele de partid adoptate de CC al PCM în perioada anilor 1987-1988 cu referință la activitatea ideologică a partidului conțineau măsuri în vederea „educației de clasă a oamenilor muncii”. Rezoluția adunării activului republican de partid din 29 septembrie 1987 în termeni foarte duri atrăgea atenția la pericolul „atenuării acuității luptei de clasă”. Torentul de critică s-a abătut, îndeosebi, asupra organelor de presă: „Autorii unor publicații se abat de la principiul partinității, atenuază acuitatea luptei de clasă, speculează cu impertinență greșelile trecutului, admit cazuri de demagogie socială, de egoism național și ambiții, cea ce vorbește despre nivelul scăzut al conștiinței lor politice” [15].

Ceva mai devreme, în luna mai 1987, în cadrul ședinței Biroului CC al PCM la care a fost examinată chestiunea legată de intensificarea educației patriotice și internaționaliste a populației republicii, a luptei împotriva manifestărilor de naționalism, se indica la necesitatea adoptării unor măsuri eficiente pentru „a forma la oamenii muncii o înaltă vigilență politică, pentru a îmbunătăți educația lor de clasă, patriotică și internaționalistă, pentru a intensifica lupta împotriva ideologiei ostile” [16]. Toată această terminologie merita atenție, fiind neobișnuită chiar pentru acea perioadă, grație faptului că pe parcursul perioadei de la declanșarea restructurării ea nu mai era utilizată în documentele de partid emise de organele centrale. De menționat, că la această ședință a Biroului CC al PCM nu erau prevăzute numai măsuri de ordin ideologic. Astfel, la toate ministerele, comitetele de stat, departamentele, instituțiile și organizațiile „răspunderea pentru starea și intensificarea în continuare a educației de clasă, patriotice și internaționaliste, a luptei împotriva manifestărilor negative în relațiile dintre națiuni” a fost pusă pe seama primilor locțiitori sau, respectiv, pe seama locțiitorilor conducătorilor pentru problemele de cadre [17].

Introducerea în organizația republicană de partid a spiritului combativității și intoleranței este legată de activitatea secretarului doi al CC al PCM V.Smirnov. Deși în acea perioadă în fruntea elitei partinice republicane se afla S.Grossu, primul secretar al CC al PCM, de fapt puterea reală era în mâinile secretarului doi, care tradițional era „omul Moscovei”. Acțiunile lui V.Smirnov dovedesc că el reprezenta aripa conservatoare din cadrul PCUS. Activitatea secretarului doi al CC al PCM în perioada anilor 1986-1987 era îndreptată direct împotriva reformelor inițiate de M.Gorbaciov și este mărturia stării de panică de care a început să fie cuprinsă nomenclatura de partid sub presiunea reformelor. Luările de cuvânt ale lui V.Smirnov aminteau de acuzațiile de la procesele staliniste din anii '30. Relevantă în această ordine de idei este alocuțiunea rostită de el în cadrul plenarei CC al Uniunii leninist-comuniste a tineretului din Moldova (ULCTM), unde a relansat lozinca stalinistă despre „înăsprirea luptei de clasă la etapa actuală”. Oratorul indica la concret cine sunt

„dușmanii de clasă”: „Au început să-și ridice capul foștii culaci, acei care s-au aflat în slujbă la fasciști, au făcut parte din partidul țărănist, precum și progeniturile lor. Acum aceste elemente declasate și-au găsit azil în diferite locuri, pe ici-colo s-au furișat și în verigile de conducere, și în organele de drept, avocatură și la catedrele instituțiilor de învățământ superior etc.” [18].

Deși erau îndreptate direct împotriva politicii de restructurare și transparență, aceste afirmații au fost trecute cu vederea de către organele centrale ale partidului. Evident, în rândurile elitei politice superioare situația devenea tot mai tensionată, iar poziția părtașilor reformelor încă nu era atât de dură, pentru a riposta acestor demersuri. Acțiunile lui V.Smirnov au fost condamnate abia la plenara CC al PCM din februarie 1989, unde pentru prima dată s-a spus despre faptul că au fost oprite intentate judecătorești asupra a 76 persoane, supuse pe nedrept acuzației la indicațiile directe ale lui Victor Smirnov [19]. Prin urmare, este evidentă încercarea de a se recurge la practica utilizării metodelor represive împotriva oponentilor politici.

Acțiunile Secretarului doi al CC al PCM au fost susținute de numeroși factori de decizie din rândurile elitei politice republicane. Așa, la plenara a VI-a a CC al PCM din iulie 1987, în cadrul dezbaterilor asupra activității organizației republicane de partid pentru îndeplinirea hotărârilor plenarei din iunie 1987 a CC al PCM „În vederea restructurării radicale a conducerii economiei”, directorul agenției moldovenești de informații (ATEM) F.Angheli a lansat o critică aprigă la adresa săptămânalului „Literatura și arta”. Colectivul redacțional era învinuit că „înaintează declarații demagogice neîntemeiate cu privire la colectivizare, problemele dialecticii naționalului și internaționalului, manifestă un interes deosebit față de demnitarii din trecut” [20]. Aceasta era, de fapt, și părerea oficialităților republicane. Făcând bilanțurile plenarei, gazeta „Советская Молдавия”, organul de presă al CC al PCM, al Prezidiului Sovietului Suprem și al Consiliului de Miniștri al republicii, publică articolul redacțional, în care se menționa: „Foarte bine au procedat oratorii criticând vehement greșelile comise de săptămânalul „Literatura și arta”, care publică în paginile sale materialele unor scriitori ce înaintează teze străine restructurării” [21]. Cu aceeași ocazie, oficiul de limbă română „Moldova socialistă” scia: „...Trebuie să luptăm împotriva încercărilor de a folosi atmosfera publicității nu în interesele restructurării, ci pentru atingerea propriilor scopuri meschine” [22].

Pronunțându-se în vorbe pentru restructurare, acțiunile concrete ale conducerii republicane de partid erau orientate de fapt la sabotarea reformelor democratice. Totodată, supunându-se disciplinei de partid, nomenclatura trebuia să susțină politica de democratizare și transparență promovată de aripa reformatoare a conducerii de vârf. În aceste condiții, erau căutate diverse modalități în încercarea de a îmbina retorica în favoarea restructurării cu acțiunile camuflate împotriva reformelor. Un produs al unei asemenea politici ipocrite poate fi considerată apariția în documentele de partid ale timpului, precum și în discursurile demnitarilor, a termenului „transparență constructivă”. În situația creată, gradul de „constructivitate” a transparenței era determinat de aceeași nomenclatură.

Abordând subiectul „transparenței constructive”, S.Roșca, șeful secției de propagandă și agitație a CC al PCM, scia: „Unii autori pretind la corectarea istoriei, ignorând deseori legile obiective ale dezvoltării sociale, pronunțându-se astfel, conștient sau inconștient, împotriva tratării materialiste a istoriei” [23]. Invocând faptul că nu trebuie trecute cu vederea asemenea cazuri, responsabilul CC al PCM propune la început ca, într-o formă binevoitoare, să li se indice autorilor la erorile comise. În cazul când autorul continua să susțină „părerea sa greșită”, va trebui, în viziunea responsabilului, să-și spună cuvântul colectivul, organizațiile obștești, instituțiile științifice, uniunile de creație. Avem pe față aceeași nostalgie pentru practicile cunoscute de luptă cu eterodoxismul politic.

Atașamentul conducerii CC al PCM față de metodele tradiționale, incapacitatea de a se pătrunde de noua mentalitate, momente ce s-au manifestat mai ales în domeniul ideologic, erau evidente și în atitudinea față de mijloacele de informare. O dovadă în plus poate servi punerea în discuție la CC al PCM în septembrie 1987 a activității unor colective redacționale și măsurile adoptate cu această ocazie. În Hotărârea CC al PCM „Cu privire la activitatea revistei „Tribuna”” se menționa: „Insuficient de argumentat sunt demascați falsificatorii istoriei și culturii, ai trecutului și prezentului poporului moldovenesc...Nu se publică materiale în care s-ar da aprecieri unor sau altor manifestări de mărginire și înfumurare națională, tendințelor localiste” [24].

O decizie similară a fost adoptată în urma examinării la Biroul CC al PCM a activității săptămânalului „Literatura și arta”. Unei critici distrugătoare a fost supus conținutul ideologic al materialelor publicate. Erau menționate „lacunele redacției” legate de educația maselor în „spiritul internaționalismului socialist și al

patriotismului sovietic”, „rar apar materiale despre apropierea continuă și îmbogățirea reciprocă a culturilor națiunilor și popoarelor socialiste, nu se dă riposta cuvenită falsificatorilor trecutului și prezentului poporului moldovenesc” [25].

Conținutul etichetărilor „falsificatori ai istoriei”, „naționalism” din citatele de mai sus corespund accepției oficiale de atunci. Sub învinuirea de „falsificare a istoriei” se ascunde, de fapt, încercarea de a discuta pe marginea unor probleme „delicate” din istoria neamului, iar manifestarea interesului pentru trecut și abordarea chestiunilor legate de situația limbii moldovenești primea calificativul de „naționalism”.

Linia generală a CC al PCM din acea perioadă era promovată cu strictețe de către structurile subordonate. O dovadă elocventă în această ordine de idei constituie poziția comitetului raional Cahul. Dacă în raportul Biroului Comitetului raional al PCM la plenara din iunie 1987 instituțiile ideologice raionale erau criticate pentru crearea situației de paradă, iluziei de bunăstare, camuflarea neajunsurilor [26], apoi numi peste 5 luni, la plenara Comitetului raional din decembrie, primul secretar al CR al PCM învinuia gazeta raională pentru publicarea materialelor „cu caracter senzațional, ce constată anumite neajunsuri”, atrăgând, totodată, atenția redactorului la problema selectării cadrelor [27].

Ne-am oprit mai detaliat la aceste momente, reieșind din importanța lor în viața politică a republicii din acea perioadă. Pentru nomenclatura comunistă din republică problemele legate de tratarea unor evenimente din istoria națională, de situația limbii populației autohtone din RSSM depășea cadrul unor teme de ordin științific sau cultural, căpătând profunde conotații politice. Adevărul istoric venea să compromită regimul politic, cu care, după cum menționam mai sus, elita politică se identifica. Conștientizând eventualele urmări ale adâncirii democratizării și transparenței, nomenclatura politică republicană din acea perioadă le promova mai mult verbal, în realitate dorind discreditarea lor. Este vorba de o reacție obiectivă a vechiului, care presimte în venirea noului un pericol pentru însăși existență sa. Din acest moment sistemul de comandă nu mai putea fi folosit pentru promovarea reformelor.

Acesta ar fi, după părerea noastră, bilanțul primei etape de implicare a mijloacelor de informare în procesele de restructurare din republică, implicare cu influențe directe asupra elitei politice din RSSM în perspectiva reorganizării ei. Plasată în timp, această perioadă cuprinde evenimentele din aprilie 1985 și până la sfârșitul anului 1987 – începutul lui 1988.

La etapa a doua unele mijloace de informare din RSSM au ieșit de sub controlul strict al organelor de partid, lucru care s-a manifestat prin apariția în presă a unor materiale polemice, care veneau în contradicție cu părerea oficială. Cronologic, începutul acestei etape a fost marcat de conferința a XIX-a a PCUS, care s-a desfășurat în vara anului 1988, deși unele tendințe apar deja după plenara CC al PCUS din ianuarie 1987. Elita republicană de partid s-a dovedit nepregătită pentru abordarea noilor realități. În politica sa față de mass-media conducerea CC al PCM pune accentul pe tutelare și interdicție. Au avut loc cazuri de răfuială ca răspuns la critică, încercări de lichidare a publicațiilor „incomode”. Deciziile organelor de partid orientau ziaristii nu atât la aprofundarea transparenței, la critica neajunsurilor, cât atrăgeau atenția la sporirea responsabilității pentru materialele publicate. Astfel, prin menținerea metodelor stricte de control, comitetele de partid au reușit să-și păstreze încă pentru o perioadă influența asupra mijloacelor de informare.

În sfârșit, la etapa a treia, odată cu apariția diferitelor mișcări social-politice și partide politice, anularea articolului 6 din Constituția URSS, controlul organelor PCM asupra presei s-a diminuat simțitor, limitându-se la mijloacele de presă ale partidului. Plasată în timp, etapa dată coincide cu sfârșitul anului 1989 – începutul lui 1990. Noile realități, legate de adâncirea proceselor de democratizare, materializate prin apariția organelor alternative de presă, precum și a presei de opoziție, au impus și noi abordări în politica elitei de partid față de mass-media. În anul 1990 s-a produs procesul de delimitare a presei sovietice și a celei de partid, precum și crearea unor organe independente de presă.

Supusă în mare măsură influenței mass-media, în noile condiții crește importanța opiniei publice. Deși cantonată în regimul totalitar la rolul de „spectator pasiv și docil” [28], societatea civilă se trezește la viață. În continuare lupta pentru mijloacele de informare a însemnat, de fapt, lupta pentru putere. Astfel, mass-media devenise ceva mai mult decât „cea de-a patra putere”, plasându-se în avangarda luptei cu nomenclatura comunist-totalitaristă. Peter Gross afirmă în această ordine de idei: „Mass-media ca instituție a fost cel mai rapid și mai vizibil martor la căderea comunismului” [29]. Aici mai putem adăuga că a fost nu doar un martor, ci promotor și participant activ al transformărilor democratice.

Referințe:

1. Pop D. Mass media și politica: teorii, structuri, principii. - Iași: Institutul European, 2000.
2. Judt T. Eposa postbelică: o istorie a Europei de după 1945. - Iași: Polirom, 2008.
3. Правда, 1987, 16 июля.
4. Moldova Socialistă, 1985, 1 iunie.
5. AOSPRM, F.113, inv.23, d.7, f.50.
6. Ibidem, F.46, inv.18, d.6, f.85.
7. Ibidem, F.113, inv.23, d.7, f.66.
8. Ibidem, F.3, inv.23, d.6, f.14.
9. Ibidem, F.254, inv.26, d.4, f.176.
10. Ibidem, inv.28, d.8, f.32.
11. Ibidem, inv.30, d.5, f.159.
12. Ibidem, inv.32, d.1, f.80.
13. Moldova Socialistă, 1987, 21 aprilie.
14. Ibidem, 18 septembrie.
15. Ibidem, 30 septembrie.
16. Ibidem, 20 mai.
17. Ibidem.
18. Советская Молдавия, 1987, 20 мая.
19. Moldova Socialistă, 1989, 3 martie.
20. Ibidem, 1987, 18 iulie.
21. Советская Молдавия, 1987, 18 июля.
22. Moldova Socialistă, 1987, 18 iulie.
23. Советская Молдавия, 1987, 1 сентября.
24. Moldova Socialistă, 1987, 3 septembrie.
25. Ibidem.
26. AOSPRM, F.254, inv.30, d.1, f.72.
27. Ibidem, d. 2, f. 58-59.
28. Soulet J-F. Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent. - Iași: Polirom, 2008.
29. Gross P. Mass-media și democrația în țările Europei de Est. - Iași: Polirom, 2004.

Prezentat la 04.02.2009